

Підручник написаний простою зрозумілою мовою, пояснення найскладніших біологічних процесів викладено доступно і водночас на високому сучасному рівні. Цінність підручника полягає ще й у тому, що це одна з небагатьох спроб викласти основи цитології та гістології українською мовою.

Підручник "Загальна цитологія і гістологія" за редакцією М.Е. Держинського має стати базовим з питань цитології та гістології для підготовки фахівців біологічних спеціальностей і заслугоує високої оцінки.

**Завідувач НДС "Мембранології і цитології"
ННЦ "Інститут біології" Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор біологічних наук,
професор В.К. Рибальченко**

**ст. науковий співробітник
НДС "Мембранології і цитології"
кандидат біологічних наук І.В. Харчук**

РЕЦЕНЗІЯ

**на книгу Г.М. Приймака "Бджоли лікують". - Київ:
вид-во "Дім, сад, город". - 2010. - 74 с.**

З глибокої сивої давнини людство поряд з траволікуванням, гірудотерапією та іншими методами оптимізації загального стану здоров'я та підвищення якості життя постійно користується дарами крилатих "фармацевтів" - бджіл, про що свідчать наскельні малюнки, які дійшли до нашого часу і яким вже дуже багато тисячоліть. В історії людства, перш за все, вживався для харчування бджолиний мед, а для ритуальних дійств використовували віск. Насьогодні від бджіл одержують широкий асортимент дуже цінних й незамінних продуктів бджільництва: мед, квітковий пилок, пергу, забрус, підмор бджіл, а також сотні медикаментозних препаратів, виготовлених на основі бджолиних продуктів. В сучасних умовах видається чимало інформаційних джерел, в яких йдеться про апітерапію - використання продукції бджільництва для лікування широкого спектру захворювань дорослих та дітей. Ми маємо на увазі, що тільки в Україні виходять в світ чимало журналів, газет, монографій, посібників щодо бджільництва і апітерапії, у тому числі популярних.

Редакція журналу "Дім, сад, город" дала можливість в бібліотеці "Пасіка" видати нову книгу "Бджоли лікують", що належить перу відомого фахівця в цієї галузі Григорія Михайловича Приймака - видатного вченого-агронома, професора Національного аграрного університету, старшого наукового співробітника ННЦ "Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича" УААН, академіка Української академії наук, Почесного пасічника України, члена спілки журналістів України. Книги академіка Г.М. Приймака досить відомі широкому колу пасічників-аматорів України та інших країн СНД, а також науковцям, які працюють в галузі використання продуктів бджільництва в медицині та ветеринарії.

Уже в вступі цієї дуже популярної книжки, автор переконливо підкреслює, що "... в умовах дорожнечі лікарських засобів, низької купівельної спроможності людей, продукти бджільництва можуть посприяти оздоровленню організму, активному довголіттю. Адже відомо, що пасічники, зазвичай, живуть довго." Дійсно, ре-

Рецензія

цензентам цієї дуже корисної книжки відома низка пасічників-аматорів, які постійно використовували для покращення своєї життєдіяльності натуральний бджолиний мед та інші продукти бджіл та при цьому почували себе добре більш ніж 90 років.

Перша глава книги має назву "Мед", в цієї главі йдеться про мед - продукт переробки бджолами нектару чи виділень рослинного (медвяна роса) або тваринного (попелиці, червці та ін.) походження. У меду виявлено понад 300 корисних речовин, у тому числі 23 амінокислоти, калій, фосфор, кальцій, понад 40 мікроелементів, вітаміни, ферменти, органічні кислоти, мінеральні, гормональні та антибактеріальні речовини.

Автор книги академік Г.М. Приймак далі детально розповідає про реакцію натурального меду, а також про кристалізацію, купажування, збереження, використання меду для лікування легневих та простудних захворювань, ран, виразок, опіків, хвороб печінки, жовчного міхура, селезінки, туберкульозу, а також інших хвороб. Автори рецензії також протягом багатьох років успішно використовують натуральний бджолиний мед для лікування та медичної реабілітації хворих з різноманітною патологією печінки, легень, шкіри, а також для покращення стану здоров'я пацієнтів з синдромами хронічної втоми, підвищеної стомленості, психоемоційного вигорання, при післяінфекційному астеничному синдромі, метеопатичних реакціях та інш., про що ними було надруковано низка статей у часописі "Пчеловодство" (Москва) та інших наукових та науково-популярних виданнях, а також окремих книгах, які були видані у Москві, Ростові-на-Дону, Іваново, Луганську та інших містах СНД.

На наш погляд, в книзі академіка Г.М. Приймака наведені дуже важливі та корисні рекомендації щодо використання меду та інших продуктів бджільництва у лікуванні хворих з різноманітною патологією. При перевиданні цієї було б доцільним також дати читачу більш детальну інформацію про мед у більш систематизованій формі - лікування за допомогою меду по системам організму - серцево-судинної, респіраторної та іншим, а то грип стоїть особливо (тоді як він у більшому ступені вражає дихальний тракт)... "Косметологічну" частину тексту, на наш погляд, треба було б дати також особливо, а не в тому місті книги де

йдеться про трахеїти та інші захворювання оториноларингологічного характеру. Дуже добре, що перша глава завершується рецептурою приготування медовухи з забрусу а також медової горілки і збитня, які з глибокої давнини користувались для лікування або профілактики широкого кола захворювань.

Друга глава книги академіка Г.М. Приймака "Бджоли лікують" розповідає про віск, який поділяють на три групи: високої, необхідної та посередньої якості. Автор дає фізичні та технічні характеристики воску (він не повинен містити фальсифікуючих домішок), надає показники якості воску, які ще називають хімічними константами. Далі йдеться про забрус - зрізані воскові кришечки запечатаних медових стільників. Під час запечатування стільників з медом бджоли використовують виділення воскових та слинних залоз, прополіс, квітковий пилок, а за даними деяких дослідників - і бджолину отруту. Забрус містить біологічно активні речовини, з успіхом застосовується для лікування захворювань верхніх дихальних шляхів, хвороб вуха, горла та носу, а також при багатьох інших патологічних станах. У стародавній Київській Русі казали: "Забрус жую не заради меду, а заради задоволення та для користі". Забрус входить до складу кремів "Апілон", "Апілон А" та препарату "Апіпролін". Автори рецензії мають особистий багаторічний досвід використання забрусу, а також його суміші з прополісом та медом при лікуванні та медичної реабілітації хворих з різноманітною патологією ротової порожнини, та, поперед усього, хронічним генералізованим пародонтитом, пародонтозом, катаральним гінгівітом та інш. При цьому отримані дуже добрі результати, що надає можливість погодитися з точкою зору академіка Г.М. Приймака про доцільність використання за брусу та його сумішей з продуктами бджільництва як для лікування, так і для профілактики цих дуже розповсюджених серед мешканців екологічно несприятливих регіонів України хронічних хвороб.

Третя глава книги має назву "Квітковий пилок". В цій главі йдеться не тільки про квітковий пилок, а ще й про обніжжя, а також пергу. До складу пилку входить понад 250 речовин і хімічних елементів. Квітковий пилок має антибіотичні, заспокійливі і тонізуючі властивості та використовують його при функціональних порушеннях серцево-судинної, вегетативної нервової системи, захво-

рюваннях органів дихання, шлунково-кишкового тракту, нирок, порушеннях мозкової діяльності. Автори рецензії використовують квітковий пилок при лікуванні хворих з вторинними імунodefіцітaми різного походження, в тому числі у ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС, а також у ослаблених хворих з астенічними станами після перенесених тяжких гострих та загостреннях хронічних хвороб. Тому ми можемо підтвердити точку зору академіка Г.М. Приймака про високу лікувальну та профілактичну ефективність цього продукту бджільництва, який може з успіхом використовуватися як в умовах стаціонарів, так і амбулаторно-поліклінічній практиці, зокрема в діяльності сімейного лікаря. Квітковий пилок та інші продукти бджільництва - це добрі ліки для усієї родини!

Четверта глава книги повістує про бджолине маточне молочко, його органолептичні та фізичні властивості. Маточне молочко бджолине - це своєрідний харч для вигодовування бджолиних личинок до 3-денного віку та маточних личинок. Виділяється маточне молочко верхньощелепними і горловими залозами робочих бджіл з 4-6 дня життя до 12-15 денного віку. Маточне молочко бджолине - це найцінніший продукт бджільництва, воно має бактерицидні, антибіотичні та протирадіаційні властивості, використовується для лікування захворювань серцево-судинної системи, травного каналу, туберкульозу та бруцельозу, бронхіальної астми, артритів, виразки шлунку, для стабілізації кров'яного тиску, проти ожиріння, для регулювання функцій нервової системи, ендокринних залоз, застосовується після операцій, у косметиці, а також для загального зміцнення організму. Автори рецензії мають багаторічний особистий досвід використання маточного молочка бджіл з метою підвищення загального тонуусу у спортсменів. Зокрема, ще на початку 70-х років минулого сторіччя маточне молочко входило до обов'язкового раціону учасників наддалекого лижного переходу Луганськ - Харків - Вороніж - Москва - Володимир - Горький, який здійснювався у важких метеорологічних умовах в період тяжкої епідемії грипу. При цьому жодного випадку застудних захворювань у учасників цього переходу, які вживали маточне молочко та інші продукти бджільництва, не було.

П'ята глава книги має назву "Гомогенат". Нагадуємо читачам, що гомогенат - це молочко з личинок (в основному трут-

невих), яке готують пресуванням або відтискуванням стільників з трутневими щойно запечатаними, чи ще не запечатаними личинками. Гомогенат трутневих личинок містить близько 73% води, 13% білка, 1% жиру, 13% амінокислот, вітаміни. Для консервування гомогенату використовується мед, цукор та горілка (1:1). Практикують також виготовлення прошку з личинок, висушуючи їх до 8% вологості. Сучасними українськими вченими розроблена харчова добавка "Апілін А", а також препарат "Ларнеол" і порошок "Білар", які містять трутневі личинки. Їх застосування показані для стабілізації імунної системи та нервової дистонії, їх використовують для кровотворної системи, підвищення резистентності організму інфекціям, поповнення організму амінокислотами, мікроелементами, для поліпшення розумової та фізичної працездатності, омолодження. Автори рецензії також мають особистий досвід використання гомогенату з метою стимуляції розумової та фізичної працездатності у спортсменів та фізкультурників, а також для попередження подальшого старіння у осіб похилого віку.

Про прополіс (або бджолиний клей) розповідає шоста глава книги. Прополіс має як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Прополіс - природний антибіотик, згубно діє більш, ніж на сто штамів різноманітних бактерій. Прополіс широко застосовують при туберкульозі, екземі, себорейі, бронхіальній астмі, радикуліті, аденомі простати, атеросклерозі, гастритах і колітах. Найпростішим способом використання прополісу є просто жувати по 1-3 г. прополісу на день. Після 10-15 хвилин жування роблять перерву на 1-2 години потім знову жують і ковтають. Автори рецензії вже тривалий час використовують прополіс при хронічній патології ЛОР-органів, зокрема, фарингітах, синуїтах, тонзилітах, а також у вигляді місцевих аплікацій у хворих на бешиху. При цьому встановлено, що використання водних витяжок та спиртових екстрактів прополісу суттєво прискорює одужання хворих, а також сприяє ліквідації больових почуттів у місцевих вогнищах хвороби.

Бджолиний отруті (апітоксин) присвячена сьома глава книги. Апітоксин виробляється в отруйних залозах бджіл. Він є засобом для захисту гнізда від ворогів і виводиться через жа-

лоносний апарат, розташований в останньому кільці черевця. Бджолина отрута є холінолітиком, модулятором імунітету, засобом проти рубцево-некротичних утворень, поліпшує мікроциркуляцію. Автор книги особливо підкреслює, щодо лікування хворого із застосуванням бджолої отрути повинен ухвалювати лікар. Основними способами лікування бджолої отрутою є безпосереднє бджоловжалення, втирання у шкіру мазей, інгаляцій, електрофорез. Широко практикують лікування безпосереднім бджоловжаленням у спеціальних кабінетах апітерапенти. Автори рецензії вже тривалий час використовують бджолої отруту при лікуванні уражень периферійної нервової системи, які супроводжуються больовим синдромом (невралгій, невритів, плекситів, при наявності залишкових явищ перенесеного оперізуючого лишаю). В низці випадків ми доповнюємо бджоловжалення призначенням мазей, які містять у своєму складі екстракт прополіса. Клінічний досвід показує, що ці методи сприяють дуже швидкому покращенню загального стану хворих та ліквідації больових почуттів.

Восьма глава має назву "Підмор бджіл". Бджолиний підмор - це загиблі природним шляхом бджоли. Хітиновий покрив бджоли містить гепарин, гепариноподібні сполуки, лізоцим, ферменти. Ці речовини гальмують запальні процеси, стабілізують кров'яний тиск, позитивно впливають на стан судин, мають бактерицидну дію (лізоцим). За останні роки автори рецензії зі значним успіхом використовують підмор бджіл з метою покращення імунобіологічної реактивності організму хворих при межевих нервово-психічних розладах, а також при інших патологічних станах, які характеризуються симптоматикою астеничного, астено-невротичного або астено-депресивного реєстрів поряд з суттєвими порушеннями з боку системи імунітету. Нами отримані дані щодо високої ефективності 10% спиртового екстракту підмора бджіл при даній патології, особливо якщо водночас призначати пацієнтам натуральний бджолиний мед, маточне молочко та екстракт прополісу.

Дев'ята глава повістує про рецепти здоров'я, а також досягнення довголіття за допомогою продуктів бджільництва, а десята глава книги має конкретні дані про особливості ліку-

вання від деяких захворювань (від алкогольної залежності до цукрового діабету). На наш погляд, ці вельми важливі для широких кол читачів глави при перевиданні книжки повинні бути суттєво розширені.

Оцінюючи суґубо позитивно роботу академіка Г.М. Приймака, рецензенти вважають, що при перевиданні книги, яке обов'язково потребується, треба буде додати в кінці основної літератури, яку автор рекомендує для читачів, та поперед усього, інші книги самого автора, які дуже корисні та будуть сприяти підвищенню якості життя народу України.

**Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор медичних наук, професор В.М. Фролов**

Доктор медичних наук, професор М.О. Пересадін